

اینترنت، جوانان و نظم جامعه تحلیل ثانویه تحقیقات موجود

فاطمه جواهری^۱

دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت معلم
کارشناس ارشد پژوهش اجتماعی

(تاریخ دریافت ۱۳۸۹/۳/۲۵، تاریخ پذیرش ۱۳۹۰/۱۰/۶)

چکیده:

مقاله حاضر با اتکا به یک بنیان اکتشافی و با انتخاب روش تحلیل ثانویه، ۲۱ اثر پژوهشی را که طی ۱۰ سال گذشته در زمینه پیامدهای استفاده از اینترنت تولید شده، مبنای تحلیل قرار داده است. هدف این نوشتار، شناسایی میزان و نوع تغییراتی است که بواسطه استفاده از اینترنت بر سطح ارزش‌ها، دینداری، هویت و ارتباطات اجتماعی جوانان ایجاد شده است. یافته‌های بدست آمده حاکی از آن است که جوانان ایرانی در خلال استفاده از اینترنت در معرض دگرگونی‌های فرهنگی اجتماعی قرار گرفته‌اند. بهره‌گیری از اینترنت، گاه به فراگیری برخی ارزش‌های منتشر در فضای جهانی و گاهی نیز موجب تفاوت‌های ارزشی بین والدین و فرزندان شده است، هر چند که در بعد ارزش‌های اخلاقی هنوز همگرایی قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. استفاده از اینترنت سبک دینداری تکثرگرایانه و استدلالی را رواج داده است. به واسطه استفاده از اینترنت، هویت‌های مدرن رشد کرده، اما این وضع به کاهش مهم‌ترین مؤلفه هویت جامعه یعنی هویت ملی منتهی نشده است. استفاده از اینترنت باعث تضعیف روابط اجتماعی نشده، بلکه در بعضی موارد به افزایش آن هم کمک کرده است. به نظر می‌رسد جوانان ایرانی بر اساس یک رابطه تعاملی به شیوه‌ای فعالانه و گزینش‌گرانه از ظرفیت‌های موجود در اینترنت استفاده کرده و از آن تأثیر پذیرفته‌اند. در نهایت با رعایت احتیاط می‌توان گفت نتایج بدست آمده به وقوع یک مشکل یا مسئله اجتماعی که حاصل استفاده از اینترنت باشد و موجب اختلال در نظم اجتماعی شده باشد، اشاره ندارد.

واژگان کلیدی: جوانان، اینترنت، مسئله اجتماعی، نظم جامعه، جامعه‌پذیری.

^۱. آدرس الکترونیکی: javaherm@yahoo.com

مقدمه

طی سال‌های اخیر، همه جوامع به درجات متفاوت با ظهور و گسترش رسانه‌های اطلاعاتی مواجه شده‌اند. پدیدار شدن مفاهیمی مانند جهانی شدن، اجتماع مجازی، جامعه اطلاعاتی، جامعه شبکه‌ای و فضای سایبر و همچنین رواج اصطلاحات دیگری مانند بانکداری، تجارت، آموزش و حکومت الکترونیک بر این واقعیت دلالت دارد که تکنولوژی‌های اطلاعاتی، صورتبندی تازه‌ای از حیات اجتماعی را پدید آورده‌اند. این امر تا آنجا پیش رفته که در حال حاضر «ظرفیت تولید، توزیع و مدیریت بر اطلاعات به یکی از شاخص‌های قدرت ملی و معیار رتبه بندی کشورها تبدیل شده است» (نجفی، ۱۳۸۳: ۱۶). جامعه ایران نیز از این تحولات بی بهره نبوده است. امروز در ایران استفاده همگانی از رسانه‌های اطلاعاتی و بخصوص اینترنت به یک واقعیت انکار ناپذیر تبدیل شده است. هر چند که کاربرد این رسانه ابتدا از سطح قشر تحصیل کرده آغاز شد، اما بتدریج بخش بزرگی از جمعیت عادی جامعه را تحت پوشش قرار داد. نکته در خور توجه این است که «برخلاف این که ایرانی‌ها در طول تاریخ نسبت به ورود مصنوعات غربی مقاومت نشان داده‌اند، اما در برابر تکنولوژی‌های ارتباطی جدید مقاومت خاصی ابراز نکردند. شاید سرعت تغییر این تکنولوژی‌ها به اندازه‌ای بوده که مجال تردید و چند و چون را از مردم گرفته است. شاید هم این سازگاری، نشانه آمادگی مردم برای قبول محصولات مدرن باشد» (فاضلی، ۱۳۸۵).

«به گزارش روابط عمومی و امور بین الملل شرکت مخابرات ایران، در حالی که تعداد کاربران اینترنت کشور در سال ۱۳۸۴ حدود ۸ میلیون و ۸۰۰ هزار نفر بوده، این رقم در سال ۱۳۸۸ به ۲۵ میلیون و ۶۰۰ هزار کاربر رسید. در حال حاضر، ضریب نفوذ اینترنت در کشور معادل ۳۵ درصد می باشد» (سایت اطلاع رسانی شرکت مخابرات ایران، ۱۳۸۸). ویژگی‌های خاص دوره جوانی مانند نیاز به هویت یابی، انگیزه پیشرفت، تمایل به کشف امور ناشناخته، علاقه به یافتن فرصت‌های تحصیلی و شغلی، نیاز به تفریح و شادی‌های عاطفی، تنوع طلبی و گرایش به همگام شدن با نوآوری‌های جهانی، از جمله زمینه‌هایی است که مطلوبیت استفاده از این رسانه را در بین جوانان شدت می بخشد. علاوه بر این، «سه درون مایه خاص اینترنت یعنی کسب لذت، آزادی ارتباط و دسترسی آسان، بر جاذبه این وسیله می افزاید» (پاشایی، نیکبخت نصرآبادی و توکل، ۱۳۸۷: ۳۳۵).

از آنجا که جوانان بخش مهمی از سرمایه انسانی جامعه را تشکیل می دهند، تغییرات اجتماعی - فرهنگی این نسل از این ظرفیت برخوردار است که منشأ دگرگونی‌هایی در دیگر سطوح جامعه باشد. از این رو، شناخت این که آنان چگونه از قابلیت‌های اینترنت استفاده می کنند و از آن تأثیر می پذیرند، به یک دغدغه مهم تبدیل می شود. در این راستا این پرسش مطرح می شود که آیا استفاده جوانان از اینترنت موجب فاصله گرفتن آنها از ارزش‌های فرهنگی، افول پایبندی دینی، دگرگونی‌های هویتی و کاهش ارتباطات اجتماعی مستقیم و اظهاری و افزایش انزوای اجتماعی خواهد شد؟

از آنجا که وقوع چنین تغییراتی ممکن است نقش تعیین کننده‌ای بر فرایند تربیت اجتماعی و کیفیت تعامل جوانان با جامعه داشته باشد، می تواند شالوده‌های نظم اجتماعی را تحت تأثیر قرار دهد. علاوه بر این، مطالعه آثار استفاده از اینترنت شناخت ما را نسبت به خرده فرهنگ جوانان افزایش می دهد. از این رو، مطالعه جامعه شناسانه آثار و پیامدهای استفاده از اینترنت حائز اهمیت است. پاسخگویی عالمانه به این مهم نیازمند پژوهش‌های مستمر و دقیق است. خوشبختانه طی چند سال گذشته درباره پیامدهای استفاده از اینترنت تحقیقات متعددی انجام شده، اما اغلب آنها به استثناء یک مورد بر یک جنبه خاص آن تمرکز داشته‌اند. منتظر قائم و شاقاسمی براساس مطالعه چندین اثر پژوهشی دریافته‌اند که اینترنت در نظام هویت‌یابی جوانان ایرانی سهم قابل ملاحظه‌ای داشته است. جوانان از اینترنت برای مشروعیت بخشی به پاره فرهنگ خاص خود بهره برداری کرده اند. آنها پیش بینی کرده اند که این فرایند به شکل گیری گروه‌های کوچک اینترنتی منتهی خواهد شد (منتظر قائم و شاقاسمی، ۱۳۸۷).

مقاله حاضر با تکیه بر یک رویکرد اکتشافی و با تلفیق و ترکیب یافته‌هایی که طی ۱۰ سال گذشته تولید شده، درصدد است تصویری کلی از کیفیت و نوع پیامدهای استفاده جوانان از اینترنت ارائه دهد. با عنایت به نکات یاد شده هدف این مقاله پاسخگویی به پرسش‌های زیر است:

- استفاده جوانان از اینترنت با چه نوع تغییراتی در سطح ارزش‌های فرهنگی ملازم است؟
- استفاده از اینترنت در پنداری جوانان چه تغییراتی ایجاد کرده است؟
- استفاده جوانان از اینترنت بر شکل یا میزان روابط اجتماعی آنها چه تأثیری گذاشته است؟
- استفاده از اینترنت چه تأثیراتی بر هویت جوانان گذاشته است؟

انتظار می‌رود پاسخگویی به این پرسش‌ها، آگاهی از شیوه بهره‌مندی و اثرپذیری جوانان از اینترنت را افزایش دهد، و در زمینه شناخت پیامدهای آن برای نظم اجتماعی مفید باشد.

چارچوب مفهومی

از آنجا که این مطالعه در جستجوی آزمون فرضیاتی خاص و تبیین و تحلیل رابطه آماری میان متغیرها نیست، بنابراین در معنای متعارف به یک چارچوب نظری متعین تکیه ندارد، اما با این حال دارای یک بنیان مفهومی است که الهام‌بخش تفسیرها و تحلیل‌های آن است.

اینترنت به عنوان یک رسانه، بر نحوه اندیشیدن، شیوه احساس کردن و طرز عمل ما تأثیر می‌گذارد. از این رو نمی‌توان گفت که بین استفاده‌کنندگان از اینترنت و گروه مقابل تفاوتی وجود ندارد. اما از آنجا که تغییرات حاصله یک بعدی، مستقیم و یک سویه نیست، در مورد تبیین آن، نظریه واحد، یکدست و جامعی وجود ندارد. «پژوهش‌های معطوف به تأثیر رسانه‌ها از جهات نظری و روش شناختی بسیار ناهمگن هستند و خصوصیات مشترک آنها اندک است» (مک لئون و دیگران، ۲۰۰۶: ۲۳۶).

مروری بر ادبیات مربوط به تأثیر رسانه‌ها نشان می‌دهد که نظریه‌های متقدم‌تر مانند نظریه جامعه توده‌ای، نظریه کاشت، نظریه گلوله برفی و نظریه سکوت برای رسانه نقشی اساسی و از پیش تعیین شده در تأثیر گذاری قائل بودند و مخاطب را فردی منفعل و پذیرنده اثر تصور می‌کردند (ویندال و دیگران ۱۳۷۶، مک کوایل ۱۳۸۰)، اما نظریات جدیدتر صرف نظر از محتوای پیام رسانه نقش عوامل دیگر مانند قابلیت فنی رسانه، ساختار جامعه، زمینه اجتماعی مخاطب و خصوصیات شخصی را به رسمیت می‌شناسند. این بدان معنا است که دیدگاه‌های جدید رسانه‌ها را دارای منزلت علی نمی‌دانند (هوور، ۱۳۸۸: ۲۶)، بلکه آنها را زمینه ساز تغییر می‌دانند.

در ارتباط با نقش قابلیت فنی رسانه می‌توان به دیدگاه مک لوهان اشاره نمود. وی با تکیه بر رویکرد تعیین گرایانه تکنولوژیک (Deterministic)، معتقد است، پیام هر رسانه همان تغییراتی است که در مقیاس، سرعت یا الگوی فعالیت‌های انسانی بوجود می‌آورد. به زعم او هر رسانه صرف نظر از نوع پیامی که منتقل می‌کند، از حیث قابلیت‌های فنی منحصر

به فردی که دارد، بر ساختار هویتی، ادراک و تفسیر انسان اثر می‌گذارد (کانتونی و تاردینی، ۲۰۰۶: ۱۴-۱۲). بنابراین، هنگام مطالعه اینترنت ضروری است ویژگی متمایز کننده آن به ترتیب زیر مورد توجه قرار گیرد:

- دوسویه بودن رابطه میان فرستنده و گیرنده،
- تبدیل پذیری پیام از متن کتبی به متن صوتی، تصویری و بالعکس،
- اتصال پذیری به انواع رسانه‌ها،
- تحرک پذیری به معنای عبور از مرزهای مکانی و زمانی معمول،
- ظرفیت بالا در انتقال حجم زیادی از اطلاعات،
- کاهش نظارت بیرونی.

ویژگی‌های یادشده از طریق کاهش تمرکز گرایی، تقویت دو سویگی، متمرکز کردن انسان، امکان کنترل خود خواسته و نفوذ در عرصه‌های خصوصی طیف متنوعی از افراد را به شیوه‌های متفاوت تحت تأثیر قرار می‌دهد. انعطاف پذیری، سیالیت و چند منظوره بودن این رسانه کاربران را قادر می‌سازد به شیوه‌ای فعال به جستجو، تولید، اجرا، توزیع، جهت دهی به اطلاعات و هدایت مسیر ارتباطی بپردازند.

علاوه بر این، متفکران جدید بر این باور هستند که مخاطبان، موجوداتی منفعل و نفوذپذیر از رسانه‌ها نیستند، بلکه آنها اغلب به شیوه‌ای گزینش‌گرانه به جستجوی اطلاعاتی می‌پردازند که با گرایش‌ها و باورهای پیشین آنها هماهنگ باشد و از اطلاعات متعارض با دیدگاه‌شان پرهیز دارند. این گزینش‌گری در سطوح مختلف مانند در معرض یک رسانه قرار گرفتن، توجه، ادراک، تفسیر و انباشت پیام جریان دارد (مک لئون و دیگران، ۱۹۹۳: ۲۵۰).

مجموع دو قابلیت یادشده یعنی اختیارداری و گزینش‌گری انسان از یک طرف و انعطاف‌پذیری بالای اینترنت از طرف دیگر موجب قبول وجود یک رابطه تعاملی بین کاربر و رسانه شده است. تعاملی بودن^۱ یعنی ظرفیت بالقوه یک رسانه که کاربران را قادر می‌سازد در محتوا یا در شکل ارتباطات رسانه‌ای شده، تصرف نمایند. به این ترتیب کاربران اینترنت به نوبه خود عامل تکامل بخش و تحول دهنده آن هم محسوب می‌شوند (کانگ و دیگران، ۲۰۰۸: ۸۷).

^۱. Interactivity

از این رو می‌توان گفت کنش‌گران انسانی کاربران اینترنت، هنگام دریافت پیام از درون یک فضای خالی با آن مواجه نمی‌شوند، بلکه آنها تحت نفوذ تصورات پیشین، ترجیحات و چارچوب‌های تفسیری‌شان قرار دارند، بنابراین بطور آگاهانه نوع پیام‌ها را گزینش کرده و نسبت به آن واکنش نشان می‌دهند. «افرادی که محصولات رسانه‌ای را دریافت می‌کنند، در یک فرایند هرمنوتیکی از تعبیر درگیر هستند و این کار نیازمند قدری توجه و فعالیت تفسیری است. از آن خود کردن یک پیام به معنای گرفتن محتوای معنی‌دار پیام، جذب و همانند ساختن پیام و تلفیق آن در زندگی شخصی است» (تامپسون، ۱۳۷۹: ۶۱-۶۰).

در کنار عوامل یادشده، میزان اعتماد به رسانه نیز شرط لازم تأثیرپذیری است. برای مثال «مطالعه شرکت ارتباطات راه دور انگلستان در مورد ۱۰۰۰ کاربر اینترنت نشان داد با وجودی که افراد زیادی از فضای وب استفاده می‌کنند، اما اعتماد به آن ضعیف است» (کانگ و دیگران، ۲۰۰۸: ۹۸). افزون بر این، به منظور تشخیص شیوه عمل رسانه‌ها لازم است ابعاد مختلف آثار آن به ترتیب زیر مورد عنایت قرار گیرد:

- تأثیرات خرد در برابر تأثیرات کلان،
  - تأثیر در جهت تغییر یا تثبیت،
  - تأثیر تراکمی در برابر غیر تراکمی،
  - تأثیر بلند مدت در برابر کوتاه مدت،
  - تأثیر بر گرایش در برابر تأثیر بر سطح شناخت یا تأثیر بر سطح رفتار،
  - تأثیر از نوع اشاعه در سطح کلی یا اشاعه یک محتوای خاص،
  - تأثیر مستقیم در برابر تأثیر مشروط (مک لئون و دیگران، ۲۰۰۶: ۲۴۲)
- نکات یادشده حاکی از آن است که رسانه‌ها دارای پیامدهایی پردامنه و چند بعدی هستند و داوری درباره کیفیت تأثیرات آنها نیازمند احتیاط و دقت نظر کافی است. در چنین شرایطی شاید رسالت محقق بیش از تعیین دقیق نوع و میزان تأثیر رسانه، مشخص ساختن زمینه، چگونگی و شرایط تأثیرگذاری رسانه‌ها باشد. در نهایت می‌توان گفت «تأثیر پذیری از رسانه برآیندی از ترکیب تصورات موجود از منافع ارائه شده توسط آن رسانه و ارزش نسبی این منافع برای یکایک مخاطبان است» (مک کوایل، ۱۳۸۰: ۱۱۱).
- بنابراین نویسندگان این نوشتار این اصل را که استفاده از اینترنت بطور بالقوه دارای پیامدهای مهمی است، مفروض می‌گیرند، اما این تأثیرات را یکدست، یک بعدی و الزامی

نمی‌دانند و به موازات آن برای عاملیت کنش‌گر انسانی نیز شأنی واقعی قائل هستند. از آنجا که هدف این نوشتار شناسایی و کشف تأثیرات استفاده از اینترنت در سطح ارزش‌ها، دین، هویت و ارتباطات اجتماعی شایسته است، ملاحظات نظری نویسنده در این موارد مطرح شود.

ارزش‌ها: به منظور فهم تغییرات ارزشی بهره‌گیری از اینترنت، می‌توان این موضوع را در سطحی گسترده‌تر یعنی تقابل فرهنگ بومی با فرهنگ‌های فراملی مورد توجه قرار داد، در این مورد چند نوع سوگیری وجود دارد:

رویکرد اول بر مبنای یک سوگیری اقتصاد سیاسی بر این باور است که دسترسی جهانی به پیام‌های فرهنگی موجب بسط فرهنگ غرب می‌شود، فرهنگ‌های بومی مناطق پیرامونی و نیمه پیرامونی، بتدریج تضعیف شده و در نتیجه یک نوع همسانی فرهنگی بوجود خواهد آمد. این اندیشه در شکل تا آنجا پیش می‌رود که به ترامپریالیسم فرهنگی غرب منتهی می‌شود. گروه طرفداران با تکیه بر دیدگاه پست مدرن، معتقد هستند بواسطه گردش جهانی اطلاعات، متن‌های فرهنگی متنوعی در سطح بین‌المللی به چرخش در می‌آیند و مردم با روی باز آنها را می‌پذیرند و به شیوه‌ای خلاقانه آنها را در زندگی شخصی خود ادغام می‌کنند. این بریکولاژ فرهنگی تجربه معمول بشر در قرن بیست و یکم است. گروه سوم بر پایه یک نگاه شک‌گرایانه و نسبی‌گرایانه معتقد هستند، توسعه ارتباطات تسهیل‌کننده از قابلیت تبادل و نوسازی معانی فرهنگی برخوردار است. این فرایند به همگون شدن یا محو تفاوت فرهنگ‌های محلی منتهی نمی‌شود، بلکه موجب طرد تفوق فرهنگی، تأملی بودن در برابر ارزش‌های فرهنگی دیگر، شکاکیت به کلان‌روایت‌های ایدئولوژی‌های مدرن، درهم‌تنیدگی فرهنگی، دو رگه شدن فرهنگی، عام‌گردانیدن امر خاص و خاص‌گردانیدن امر عام و در نهایت جهان-محلی شدن منجر خواهد شد. به زعم آنان یک فرهنگ خاص نمی‌تواند برتری خود را استمرار بخشد، بلکه فرهنگ‌ها در پرتو ظرفیت‌هایی که جهانی شدن برای آنان ایجاد خواهد کرد به شیوه‌ای تکثرگرایانه و چندمحوری خود را بازسازی می‌کنند (تاملینسون ۱۳۸۱، عاملی ۱۳۸۸، ترنر ۱۳۸۸، محمدی ۱۹۹۳). به این جهت گفته می‌شود هر چند انتشار پیام بر پایه یک محور جهانی صورت می‌گیرد، اما استفاده از آن دارای محور محلی است.

دین: ضریب استفاده از اینترنت سطوح مختلفی از مناسبات دینی مانند رهبران مذهبی،

ایمان آورندگان، نهادها، تشکیلات و سازمان‌های مذهبی را متأثر می‌سازد، اما این تحقیق متناسب با نوع هدفش علاقه‌مند است بدانند که دینداری جوانان چگونه از طریق استفاده از اینترنت تغییر می‌پذیرد.

دین بخش مهمی از فرهنگ سنتی جامعه را تشکیل می‌دهد. «سنت به عنوان مجموعه فرضیات، اعتقادات و الگوهای کنش که از گذشته به ارث رسیده، دارای چهار وجه هرمنوتیک، هنجاری، مشروعیت بخش و هویت دهنده است. در جوامع مدرن، وجه هنجاری سنت یعنی تعیین قاعده رفتار و وجه مشروعیت بخش آن یعنی مهیا ساختن شالوده ای برای تأمین اطاعت و قدرت تضعیف شده، اما سنت به عنوان وسیله درک جهان (وجه هرمنوتیک) و به منزله راه ایجاد حس تعلق (وجه هویت) هنوز اهمیت خود را حفظ کرده است» (تامپسون، ۱۳۷۹: ۲۶۲-۲۶۰). بنابراین به نظر می‌رسد مادامی که یک نظام دینی قادر باشد منبعی از معنا و هویت را برای پیروان خود فراهم سازد، با وجود مواجهه با پیام‌هایی که در سطح جهانی گسترده شده همچنان به بقای خود ادامه خواهد داد. در عین حال ادیان مختلف از این فرصت برای افزایش انطباق‌پذیری خود با ساز و کارهای دنیای مدرن استفاده خواهند کرد. «در حال حاضر بسیاری از سازمان‌ها، گروه‌ها و مراجع مذهبی از اینترنت به عنوان تأمین‌کننده منابع دینی و معنوی و منتقل‌کننده مضامین مورد نظر خود استفاده می‌کنند» (هوور، ۱۳۸۰: ۵۴).

هویت: اگر بپذیریم که هویت، شناخت معرفتی و عاطفی است که هر فرد نسبت به خویش دارد و اگر بپذیریم که هویت انسان از طریق ارتباط با دیگران شکل می‌گیرد، در این صورت نمی‌توان نقش رسانه‌ها را در فرایند تکوین هویت انسان نادیده گرفت. «همانطور که لرنر می‌گوید، رسانه‌ها افزایش دهنده تحرک و تغییرپذیری هستند و با گشودن شکل‌های جدید مواد رسانه‌ای شده سازمان‌های خود را پربار و تقویت می‌کنند» (به نقل از تامپسون، ۱۳۷۹، ۲۹۷).

برخی متفکران پیش‌بینی می‌کنند که انتقال از زندگی در جهان واقعی به زندگی در فضای مجازی، چالش‌های هویتی مهمی به همراه دارد. هویت‌های آتی در مرحله اول دارای ویژگی‌هایی مانند فردی بودن، نسبی‌گرایی، تکثرگرایی و چندلایه‌ای شدن خواهند شد. اما با استقرار جهان مجازی و خستگی انسان از زندگی صنعتی و مادی‌گرایی به مرور لایه‌های هویتی جدیدی تولید می‌شود که حاصل اشتراکات جهانی فراهویتی است

و از خصیصه‌هایی مانند معنویت‌گرایی، پیوند با متافیزیک، جمع‌گرایی، طبیعت‌گرایی، سادگی، سنت‌گرایی، بازگشت آگاهانه به دین و محوریت مفهوم عدالت با نگرش جهانی برخوردار خواهد شد (عاملی، ۱۳۸۹).

تأثیر دیگری که ممکن است بواسطه استفاده از اینترنت بر هویت ایجاد شود در چارچوب سرمایه فرهنگی قابل بررسی است. «اگر سرمایه فرهنگی معادل دسترسی به منابع معرفتی در نظر گرفته شود» (چلبی، ۱۳۷۵: ۲۱۴)، تکنولوژی‌های اطلاعاتی بواسطه افزایش ذخیره اطلاعات و دانش می‌توانند سرمایه فرهنگی افراد را ارتقا دهند. «افزایش سرمایه فرهنگی موجب تغییرات شناختی می‌شود و این فرایند، خود، انگاره جوانان را در صورت و محتوا تغییر می‌دهد» (شارع‌پور و خوش‌فر، ۱۳۸۱: ۱۴۳). در واقع در دنیای کنونی رسانه‌ها به بعد اساسی از آگاهی مدرن تبدیل گشته‌اند.

ارتباط اجتماعی: اینترنت به عنوان یک وسیله ارتباطی اهمیت همزمانی و هم‌مکانی مشترک در پیوندهای اجتماعی را کاهش می‌دهد و این امکان را فراهم می‌سازد که کنش‌گران فراتر از محدودیت‌های زمانی و مکانی با افراد ارتباط داشته باشند، بنابراین احتمال دارد اینترنت بر گستره ارتباطات فرد بیافزاید. افزون بر این، اینترنت بخصوص برای افرادی که بخاطر محدودیت‌های جسمانی، فقدان مهارت‌های ارتباطی، اضطراب و خجالتی بودن با مانعی جدی برای ارتباط مستقیم با دیگران مواجه هستند، ابزار مناسبی است که آنها را با جامعه‌شان پیوند دهد. استفاده از اینترنت باعث می‌شود جوانان زمان بیشتری را در خانه و با خانواده صرف نمایند و از این رو ارتباطات عاطفی خانوادگی را افزایش می‌دهد، اما همین شرایط ممکن است به کاهش ارتباط مستقیم با کنش‌گران فعال در جامعه منتهی شود. به هر حال از آنجا که تأثیر اینترنت بر تعاملات اجتماعی به شکل یک رابطه خطی نیست، تأثیرات ارتباطی آن در طول زمان تغییر خواهد یافت. نتایج برخی مطالعات نشان می‌دهد که «در بدو امر استفاده از اینترنت ممکن است به انزوای اجتماعی بیانجامد اما هر چه بر مدت آشنایی و میزان استفاده افزوده شود، کار با اینترنت دیگر اثر چندانی بر انزوای اجتماعی ندارد، بلکه این تکنولوژی دایره ارتباط فرد با دیگران را افزایش هم می‌دهد» (کوثری، ۱۳۷۸).

در کنار عوامل یاد شده، نوع و شیوه استفاده از اینترنت نیز به نوبه خود حائز اهمیت است. هنگامی که مردم به شیوه‌ای برخط با یکدیگر به تعامل می‌پردازند، برآیند انگیزه‌ها،

انتظارات و رفتار آنان در مقایسه با زمانی که بصورت چهره به چهره ارتباطات برقرار می‌کنند، متفاوت است. " نوع همزمان^۱ ارتباطات برخط این امکان را فراهم می‌سازد تا کاربران در زمان واقعی با یکدیگر به مبادله پیام پردازند. نوع ناهمزمان^۲ ارتباطات این امکان را فراهم می‌سازد تا هر کاربر در یک زمینه اجتماعی پیام خود را (از طریق پست الکترونیکی) بطور مستقیم برای فرد یا گروه بزرگی از مردم (گروههای خبری یا اتاق‌های گفتگو) ارسال کنند. هر دو نوع رابطه می‌تواند اعضای خانواده، دوستان، بستگان و همکاران را شامل شود. اما در مجموع این که فرد خواهان ارتباط با شبکه‌هایی با پیوند ضعیف یا پیوندهای قوی باشد، به نوع نیازها و انتظارات اش بستگی دارد (بریان و دیگران، ۲۰۰۹: ۵۶۹).

یافته‌های پژوهشی حاکی از آن است که میزان انزوای اجتماعی استفاده‌کنندگان از اینترنت بیش از آنها که از اینترنت استفاده نمی‌کنند، نیست. «براساس نتایج تحقیق دیمازیو^۳، هارگیتای^۴، نومن^۵ و رابینسون، مردم بواسطه استفاده از اینترنت، شبکه روابط اجتماعی خود را با دیگران بسط می‌دهند. برای مثال افراد مبتلا به بیماری دیابت که در فضای وب عضو شبکه‌های همیار بودند، بواسطه گفتگوهای گروهی موفق شدند سلامتی خود را در ابعاد جسمانی، رفتاری و ذهنی بهبود بخشند» (کانتونی و تاردینی، ۲۰۰۶: ۵۷۲).

بنابراین، داوری درباره تأثیر اینترنت بر رابطه اجتماعی، به چگونگی تعادلی بستگی دارد که این رسانه در ابعاد و جهات مختلف میان ارتباط‌های مستقیم و غیر مستقیم و میان پیوندهای قوی و ضعیف برقرار می‌سازد. «مطالعات انگشت شماری که در این خصوص انجام شده نشان می‌دهد، ارتباطات کامپیوتری جایگزین سایر وسائل ارتباط جمعی نمی‌شود، بلکه الگوهای اجتماعی از قبل موجود را تقویت می‌کند» (کاستلز، ۱۳۸۲: ۴۲۱۶)

مقاله حاضر با قبول اصل تعاملی بودن رابطه میان انسان و رسانه، تأثیر استفاده از اینترنت را در سطح دگرگونی ارزشی، پایبندی دینی، ارتباطات اجتماعی و مؤلفه‌های هویتی جستجو می‌کند.

1. Synchronous
2. Asynchronous
3. Dimaggio
4. Hargittai
5. Neuman

روش شناسی

مطالعه حاضر با روش تحلیل ثانویه انجام شده و متکی به تحلیل و تلفیق اطلاعاتی است که از تحقیقات قبلی بدست آمده است. در این روش، اطلاعات برگرفته از پژوهش‌های مختلف، مورد تجزیه تحلیل آماری قرار نمی‌گیرد. در عوض، از ترکیب، یکدست کردن و مقایسه یافته‌ها در جهت پاسخگویی به پرسش‌های تحقیق استفاده خواهد شد. ضروری است به محدودیتی که در این قبیل مطالعات وجود دارد اشاره نمود. تفاوت در روش نمونه‌گیری، حجم نمونه، جامعه آماری، شرایط گردآوری اطلاعات، نوع پرسش‌ها، در مجموع یکدست کردن یافته‌های پژوهشی را مشکل می‌سازد. در واقع در فرایند ادغام یافته‌ها، خصلت منحصر بفرد بودن هر تحقیق نادیده گرفته می‌شود. علاوه بر این، همواره تعدادی از تحقیقات معتبر و ارزشمند هستند که به چاپ نرسیده و از حوزه دسترسی محقق بیرون مانده‌اند. در عوض پژوهش‌هایی در دسترس محقق قرار گرفته که به چاپ رسیده است. بنابراین نویسندگان این مقاله با اذعان به چنین محدودیت‌هایی کوشش می‌کنند با نهایت احتیاط به تفسیر اطلاعات موجود بپردازند.

جمعیت تحقیق، کلیه پژوهش‌هایی است که طی ۱۰ سال گذشته در چارچوب پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری و مقالات منتشر شده در مجلات علمی قابل دسترسی است و موضوع آنها بررسی یک جنبه از آثار استفاده از اینترنت می‌باشد. نمونه تحقیق با لحاظ کردن معیارهای زیرانتخاب شده است:

- آثار منتخب با روش گردآوری اطلاعات از سطح کنشگران فردی انجام شده باشد،
  - آثار پژوهشی از چارچوب نظری و مفهومی قابل قبولی برخوردار باشند،
  - پایایی و روایی سنجه‌های تحقیق محاسبه شده باشد.
- در مجموع پس از بازبینی حدود ۳۰ اثر پژوهشی، ۲۱ مورد آنها بر اساس معیارهای یادشده گزینش و مبنای مطالعه قرار گرفت.

یافته‌ها

تأثیر اینترنت بر تغییرات ارزشی: یکی از نگرانی‌های مهم این است که آیا استفاده از اینترنت موجب تزلزل ارزش‌های فرهنگی می‌شود یا خیر. اولین اثر در این مورد، به پژوهش بوربور حسین بیگی (۱۳۸۳) مربوط است که به مطالعه تأثیر اینترنت بر شکاف ارزش‌ها بین

دانشجویان و والدین آنها پرداخت. یافته‌های او نشان داد که بیشترین اختلاف ارزشی در بین والدین و فرزندان به امر ازدواج و مقولاتی مانند سن مناسب ازدواج، رابطه دختر و پسر قبل از ازدواج، همسرگزینی از بین خویشاوندان و موضوع چند همسری مربوط است. همچنین جوانان در مورد ضرورت "حفظ چادر" نگاهی متفاوت از والدین شان داشته‌اند. البته شایسته است این نکته مورد عنایت قرار گیرد که تفاوت‌های ارزشی بین دو نسل، تا حدی حاصل زندگی در دو خرده فرهنگ متفاوت است. مارگارت مید به نکته درخور اعتنایی اشاره دارد. وی می‌گوید: «این توقع که فرزندان از والدین خود بگیرند یا از آنها فراتر روند، همانطور که خود والدین چنین کردند، جزئی از فرهنگ است» (مید، ۱۳۸۱: ۹۱). ماهیت پویا و فراروندگی فرهنگ در اغلب موارد بین نسل‌های مختلف فاصله ایجاد می‌کند. بنابراین در این مورد باید با احتیاط قضاوت نمود و نمی‌توان تفاوت‌های نگرشی دو نسل را فقط به استفاده از اینترنت نسبت داد. اما در مورد ارزش‌هایی مانند احترام به بزرگ-ترها و رعایت حقوق آنان که در زمره ارزش‌های عام اخلاقی است، بین والدین و فرزندان مورد بررسی همسویی وجود دارد. این امر مؤید این واقعیت است که تأثیر پذیری جوانان ایرانی از اینترنت تا حدی جنبه گزینش‌گرانه دارد.

در پژوهشی دیگر، تفاوت ارزش‌های خانوادگی بین ۴۰۳ دانش‌آموز مشهدی در دو گروه کاربران و غیر کاربران اینترنت مقایسه شده است. یافته‌های تحقیق نشان داد که در گروه کاربران در مقایسه با گروه مقابل، میزان تأکید بر ارزش‌های سنتی خانوادگی ضعیف‌تر بوده است (جوادی ۱۳۸۳).

کرامتی مقدم (۱۳۸۴) با انتخاب ۱۴۰ دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی به مقایسه نظام ارزشی دو گروه از مصرف‌کنندگان عادی و قوی اینترنت پرداخت و متوجه شد که نظام ارزشی این دو گروه بطور معناداری از یکدیگر متفاوت است. به این ترتیب که کاربران قوی‌تر بیشتر به ارزش‌های جهانی و ارزش‌های علمی اهمیت می‌دهند و کاربران عادی بیشتر برای ارزش‌های خانوادگی، فردی، ملی و اقتصادی اهمیت قائل هستند.

مقدس و خواجه نوری (۱۳۸۴) از زاویه‌ای دیگر، اثر جهانی شدن را بین ۳۷۰ نفر از زنان شیرازی و استهبانی مطالعه نمودند. یافته‌های آنان نشان داد که بکارگیری فن‌آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی با پذیرش نوگرایی مرتبط است. میانگین میزان نوگرایی،

نگرش‌های مساوات طلبانه در باره نقش جنسیتی، آگاهی از جهانی شدن و کاربرد کالاهای فرهنگی نو بین زنان شیراز بطور معناداری بیش از زنان استهبان بوده است.

سراج زاده و بابایی (۱۳۸۸) با انتخاب ۳۷۶ نفر از دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی رابطه تأثیرپذیری از جهانی شدن و کجروی فرهنگی را بررسی نمودند. آنها استفاده از اینترنت را یکی از نشانه‌های در معرض فرایند جهانی شدن دانستند. یافته‌های آنان حاکی از آن است که هر چه افراد بیشتر در معرض فرایند جهانی شدن بودند، بیشتر از مؤلفه‌های فرهنگ جهانی - غربی (فرهنگ مک و ولد، فرهنگ دواس، فرهنگ جنبش‌های مذهبی و فرهنگ بین الملل اساتید) تأثیر پذیرفته اند و این امر در برخی موارد به نقض هنجارهای فرهنگ رسمی و سنتی منتهی شده است.

تحقیق مهدی زاده و عبداللهی (۱۳۸۶) درباره ۲۳۰ جوان تهرانی نشان داد که بین استفاده از اینترنت و ماهواره و گرایش به برگزاری مراسم روز ولنتاین رابطه مستقیم وجود دارد. پاسخگویان اظهار کرده اند هر چند ولنتاین ریشه در سنت غربی دارد، اما از این قابلیت برخوردار است که صرف نظر از عرضه کنندگان غربی آن در سایر نقاط دنیا نیز مصرف شود.

ساروخانی و بابایی فرد (۱۳۸۷) با انتخاب ۷۱۹ نفر از دانشجویان دانشگاه تهران، تأثیر استفاده از اینترنت بر هویت فرهنگی را مطالعه کردند. در این تحقیق استفاده از اینترنت به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای جهانی شدن و احساس تعلق به خانواده، قومیت، دین، مفاخر ملی و ملیت به عنوان اجزاء هویت فرهنگی در نظر گرفته شد. نتایج نشان داد که گرایش جوانان به جهانی شدن با تعلق آنها به مؤلفه‌های فرهنگ ملی منافات ندارد. به عبارت دیگر با وجودی که جوانان به فرهنگ جهانی گرایش دارند اما به عناصر فرهنگ بومی و ملی خود نیز تعلق دارند.

اطلاعات یاد شده حاکی از آن است که استفاده از اینترنت زمینه ساز آشنایی و جذب عناصر فرهنگ جهانی است و ممکن است به عنوان یک منشأ دگرگونی ارزشی عمل کند. با وجود این، جوانان به برخی ارزش‌های وابسته به فرهنگ عمومی همچنان پایبند هستند.

تأثیر اینترنت بر پابندی دینی: استفاده از اینترنت ممکن است سطوح مختلفی از مناسبات دینی یعنی رهبران مذهبی، ایمان آورندگان، نهادها، تشکیلات و سازمان‌های مذهبی را متأثر سازد، اما در نوشتار حاضر، تأثیر اینترنت بر میزان یا سطح پابندی دینی

کنشگران جوان مورد نظر است.

جلیلی فیروزی (۱۳۸۵) با انتخاب ۲۷۳ عضو گروه‌های مجازی مذهبی به مطالعه تأثیر استفاده از اینترنت بر هویت دینی آنها پرداخت. بر اساس یافته‌های او علت عمده گرایش جوانان به گروه‌های دینی مجازی عدم توانایی گروه‌ها یا نهادهای دینی واقعی به پاسخگویی مناسب به سؤالات مذهبی آنان است. زیرا بر خلاف گروه‌های مذهبی متعارف که در آنها ارتباط میان سخنران و مخاطب به شکل یک سویه و از بالا به پایین است، در گروه‌های مجازی امکان ارتباط دو یا چند سویه با سلاقی مختلف، آزادی عمل و گمنامی وجود دارد و این ویژگی تاحدی برای جوانان اقناع کننده است.

یافته‌های الماسی (۱۳۸۵) به این واقعیت اشاره دارد که جوانانی که از هویت دینی قوی تری برخوردارند، کمتر به چت کردن با جنس مخالف گرایش دارند. درصد بالای هویت دینی پاسخگویان و رابطه معکوس آن با چت و سرگرمی معرف تعیین کنندگی نقش دین در کاربرد اینترنت است. در واقع می‌توان گفت به همان ترتیب که احتمال دارد اینترنت دینداری افراد را تحت تأثیر قرار دهد، دینداری آنان نیز نوع استفاده‌شان از اینترنت را جهت می‌دهد.

عباسی قادی (۱۳۸۶) با انتخاب ۲۰۰ نفر از مراجع کنندگان ۱۵ سال به بالای کافی نت‌های مناطق مختلف تهران، تأثیر بهره‌مندی از اینترنت بر شیوه دینداری افراد مطالعه کرد. او با الهام از دیدگاه گیدنز، هویت دینی را به دو نوع سنتی و بازاندیشانه تقسیم نمود. در حالی که در دینداری سنتی، فرد، آموزه‌های دینی را حقایقی قطعی و تزلزل ناپذیر تلقی می‌کند، در دینداری بازتابی، فرد نسبت به آموزه‌های دینی نگرشی منعطف‌تر، شکاکانه‌تر و نقادانه‌تر دارد. بر اساس فرضیه تحقیق، هر چه سابقه استفاده از اینترنت بیشتر، هر چه ساعات کار با اینترنت بیشتر، هر چه مشارکت در فضای اینترنتی قوی‌تر، هر چه انگیزه استفاده جهت دارتر و ابزارهای تر باشد و در نهایت هر چه محتوای پیام‌ها واقعی‌تر تلقی شود، دینداری فرد شکلی بازتابی‌تر پیدا خواهد کرد. یافته‌های بدست آمده کلیه فرضیات او را تأیید نمود.

اطلاعات یاد شده بر این واقعیت دلالت دارد که جوانان متناسب با نوع نیازهای دینی و مذهبی خود از اینترنت استفاده می‌کنند و به همان ترتیب استفاده از اینترنت بر شیوه و سبک دینداری آنها تأثیر می‌گذارد و انعطاف‌پذیری نسبت به قرائت‌های دینی مختلف را

افزایش می دهد، اما به تضعیف دینداری اشاره ای ندارد. احتمالاً ثبات گرایش های دینی بخاطر نقشی است که آموزه های دینی در تعریف بنیادهای انسانی دارند.

تأثیر اینترنت بر هویت: در محیط اینترنتی امکان ابراز خود، پنهان ساختن خود و تعبیر و تفسیرهای مختلف از خود وجود دارد، بنابراین این پرسش قابل طرح است که استفاده از اینترنت موجب چه نوع دگرگونی های هویتی می شود.

اولین مطالعه در این زمینه توسط دوران (۱۳۸۱) انجام شد. وی تلاش کرد روشن سازد که آیا تعامل از طریق ارتباطات کامپیوتری هویت اجتماعی کاربران آن را بخصوص در بعد تعریف خود بر اساس تعلق به جامعه ملی، خانواده و گروههای دوستی متأثر می سازد؟ یافته های او که حاصل مصاحبه با دو گروه ۱۸۰ نفری آزمون و گواه از دانشجویان دانشگاه تهران است، وجود رابطه معنادار میان تجربه حضور در فضای سایبرنتیک و تغییر هویت ملی، خانوادگی و گروه همسالان را تأیید نکرد و این نتیجه حتی با کنترل متغیرهای مداخله کننده تغییر نکرد.

خطیبی جعفری (۱۳۸۴) نیز رابطه حضور در فضای مجازی و شکل گیری هویت مدرن را در بین ۳۰۵ نفر از جوانان مطالعه کرد و علاوه بر این با ۱۰ نفر از کاربران حرفه ای در قالب روش کیفی مصاحبه نمود. وی هویت مدرن را با معرف هایی مانند تجربه جدایی زمان و مکان (از جا کندگی)، حس دلهره و اضطراب و افزایش خطرپذیری، اعتماد به افراد و ساخت های نامرئی موجود، ظهور خاصیت بازتابندگی، دستیابی به هویتی سیال و ناپایدار بررسی کرد. یافته های او بیانگر آن است که هر چه افراد به شیوه ای حرفه ای تر در فضای مجازی فعالیت نمایند، میزان دستیابی آنها به شاخص های کلیدی هویت مدرن افزایش می یابد.

الماسی و همکاران او (۱۳۸۵) رابطه میان استفاده از اینترنت و هویت را در بین ۱۰۰ دانشجوی دانشگاه ایلام بررسی نمودند. این تحقیق با تکیه بر نظر گیدنز پنج عنصر دینی، قومی، ملی، گروهی و جنسی را به عنوان مؤلفه های مختلف هویت اجتماعی در نظر گرفت. یافته های او نشان داد بر اساس مقیاس تحقیق، افرادی که از هویت اجتماعی بالاتری برخوردار بودند، بیشتر از اینترنت استفاده کرده اند و این استفاده بیشتر دارای اهداف علمی و پژوهشی و کمتر دارای اهداف عمومی و سرگرمی بوده است. در مقابل، افرادی که نمره هویت آنها ضعیف تر بود، بیشتر با هدف سرگرمی از اینترنت استفاده کرده بودند.

عبدالملکی (۱۳۸۶) با انتخاب ۳۳۱ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های شهید بهشتی و امیرکبیر تلاش نمود به این پرسش پاسخ دهد که آیا استفاده از اینترنت به عنوان متغیر میانجی بر رابطه بین شخصیت و سبک هویت کاربران تأثیر می‌گذارد؟ او بر اساس نظریه پنج عامل بزرگ شخصیت مدل‌های روان‌نژندی، برون‌گرایی، پذیرندگی (گشاده‌ذهنی)، توافق‌پذیری (سازگاری)، وظیفه‌شناسی را متمایز نمود. یافته‌های او به این واقعیت اشاره دارد که استفاده از اینترنت در فرایند رشد هویتی افراد دارای ویژگی گشاده‌ذهنی نقش تسهیل‌کننده داشته است. استفاده از اینترنت سطح هویت یافتگی افراد دارای شخصیت برون‌گرا را ارتقاء بخشیده و مانع رشد هویت روان‌رنجور شده است.

پژوهش دیگری که توسط عباسی قادی و خلیلی کاشانی (۱۳۹۰) در مورد ۲۰۰ نفر از جوانان تهرانی انجام شده نشان می‌دهد کاربرانی که با سوگیری هدفمندانه تر به استفاده از اینترنت می‌پردازند، هویت ملی‌شان نیز در سطح بالاتری قرار داشته است. اما افرادی که به شکل عادی یا تفنی از اینترنت استفاده می‌کردند، احساس تعلق‌شان به جامعه ملی نیز ضعیف‌تر بوده است. در واقع افراد منفعل‌تر بیشتر تأثیر پذیر هستند.

اطلاعات یاد شده حاکی از آن است که استفاده از اینترنت در سطح فردی سازه هویتی افراد را متأثر می‌گرداند و در دگرگونی هویت پیشین و پذیرش هویت مدرن نقش ایفا می‌کند، اما موجب کاهش تعلق به هویت‌های اجتماعی معمول، مانند هویت ملی و خانوادگی نمی‌شود. در واقع هر چند که نمی‌توان تأثیر اینترنت را نادیده گرفت، اما بدون شک، بخشی از این تأثیر حاصل بازتولید رفتار، انگیزه‌ها و جهت‌یابی‌های درونی خودکاربران آن است.

تأثیر اینترنت بر روابط اجتماعی: پرسش مهمی که در این رابطه مطرح می‌شود این است که آیا ارتباط در فضای مجازی می‌تواند در دنیای واقعی موجب تضعیف ارتباطات اجتماعی، منزوی شدن و فردگرایی شود. اطلاعات در بردارنده نتایج جالب و تاحدی ناهمگون است.

یافته‌های تحقیق حاجی میری (۱۳۸۴) که بر اساس مصاحبه با ۳۳۳ نفر از دانشجویان دانشگاه تهران بدست آمد، نشان داد که به موازات افزایش استفاده از اینترنت از شدت روابط اجتماعی افراد در دنیای واقعی کاسته شده است. کاربران قوی‌تر زمان کمتری را به اوقات فراغت در فضای واقعی اختصاص داده‌اند. با این وجود در سطح نمونه تحقیق،

فضای مجازی باز هم در حاشیه فضای واقعی تعریف شده است. مطالعه سهرابی حقیقت (۱۳۸۵) با گزینش ۲۰۴ نفر از کاربران کافی نت های تهران، نشان داد که به موازات افزایش استفاده از اینترنت، انزوای اجتماعی کاربران کاهش یافته است. اطلاعات تحقیق جواهری و باقری (۱۳۸۶) که حاصل گفتگو با ۴۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه تهران بود، نشان داد که به موازات استفاده از اینترنت میزان روابط اجتماعی افراد در شبکه های مجازی افزایش یافته است. عضویت در شبکه های مجازی به تقویت اعتماد متقابل، حمایت شدن و حمایت کردن و از این رو به افزایش سرمایه اجتماعی کمک می کند. بنابراین استفاده از اینترنت نه تنها تأثیر کاهنده ای بر ارتباطات واقعی کاربران با اعضاء خانواده، خویشاوندان و دوستان ندارد بلکه در پاره ای موارد از ظرفیت های موجود در اینترنت در جهت وسعت بخشیدن به روابط اجتماعی معمول نیز استفاده شده است.

اطلاعات تحقیق پاک سرشت و نوری نیا (۱۳۸۶) که از ۱۳۰۰ جوان تهرانی بدست آمده، نشان داد که میانگین تعداد دوستان و میزان معاشرت با آنها در بین کاربران اینترنت بیش از غیر کاربران است. در حالی که ۲۴ درصد از غیر کاربران اظهار داشته اند که هر روز دوستان خود را ملاقات می کنند، این نسبت در بین کاربران ۴۱ درصد بوده است. همچنین مشخص شد جوانان کاربر بیش از جوانان غیر کاربر در مهمانی های دوستانه شرکت می کنند. در واقع استفاده از اینترنت تعداد و تراکم ارتباطات را افزایش می دهد و از طریق توسعه روابط دوستانه به مرزهایی فراتر از ارتباطات فیزیکی، کیفیت آن را ارتقا می دهد. پاشایی و همکاران (۱۳۸۷) در خلال مصاحبه های عمیق با ۱۲ جوان دریافتند که استفاده بدون محدودیت از اینترنت، ارتباط مستقیم با اعضای خانواده و همچنین میزان تحرک جسمی افراد را کاهش داده است.

در نهایت، تحقیق سلیمی و همکاران (۱۳۸۸) که از مطالعه ۴۳۶ دانشجو دانشگاه شیراز بدست آمده، حاکی از آن است که احساس تنهایی احتمال استفاده از اینترنت را تقویت می کند. اینترنت وسیله ای است برای افرادی که در دنیای واقعی انکار شده اند و دچار احساس تنهایی هستند. قابلیت های بالای اینترنت برای مصاحبت و تعدیل حالات منفی مرتبط با احساس تنهایی و اضطراب نقطه جاذبه آن محسوب می شود. افرادی که در روابط واقعی میان فردی توفیق چندانی نداشتند، قادر هستند از این طریق روابط خود را با دیگران گسترش دهند و احساسات خویش را برملا سازند. بنابراین اینترنت می تواند احساس تنهایی را کاهش دهد.

یک شکل از روابط اجتماعی که از خلال بهره گیری از اینترنت توسعه پیدا کرده دوستی های مجازی بین دو جنس است. ربیعی و شاقاسمی (۱۳۸۸) در قالب یک تحقیق کیفی و با انتخاب ۱۰۰ وبلاگ که به موضوع دوستی های مجازی پرداخته بودند، دریافتند که ۶۲ درصد از وب لاگ نویس ها به دلیل پیامدهای خاص دوستی های اینترنتی و فریب آمیز بودن این دوستی ها نسبت به آن نگرشی منفی داشته اند. نکته جالب توجه این است که مخالفان این دوستی ها اغلب کسانی هستند که در این زمینه تجربه کافی داشته اند. از این رو باید گفت، اینترنت بیش از آنکه در افزایش یا کاهش روابط اجتماعی تأثیر داشته باشد، با ایجاد تغییراتی در اشکال سنتی تر رابطه اجتماعی، صورت های تعامل اجتماعی را تنوع بخشیده است.

بحث و نتیجه گیری

همانطور که پیش از این اشاره شد، یکی از دغدغه های مرتبط با همگانی شدن اینترنت، تأثیر نامطلوب آن بر نسل جوان و در نهایت نظم اجتماعی است. اختلال در نظم اجتماعی با معرف های مختلفی قابل تعریف است که یکی از آنها وقوع یا شکل گیری "مسئله اجتماعی" است. جامعه شناسان معمولاً مشکل اجتماعی را وضعیت اظهار شده ای می دانند که با ارزش های شمار مهمی از مردم مغایرت دارد؛ شرایطی که غلط، مشکل آفرین و شایع است، شرایطی که نشانه اختلاف میان معیارهای مشترک اجتماعی و شرایط واقعی زندگی اجتماعی است و نیازمند تغییر و اصلاح است (مرتون، ۱۳۷۶: ۲۱، رابینگتن و واینبرگ، ۱۳۸۳: ۱۲، لوزیک، ۱۳۸۳: ۲۵، لوور و لوور ۲۰۰۲). با عنایت به نکات یاد شده می توان گفت، چنانچه استفاده جوانان از اینترنت باعث بوجود آمدن شرایطی مغایر با فرهنگ عمومی شده باشد یا موجب دگرگونی های هویتی معنادار شده باشد، بطوری که همسازی جوانان با جامعه را کاهش داده یا به تضعیف پیوند اجتماعی جوانان با اعضای جامعه منتهی شده گردد، یا تعارض، مشکل یا بحران خاصی در ساختار جامعه بوجود آورده باشد، بطوری که از نظر توده مردم، متفکران و مدیران اجتماعی نیاز به تغییر و اصلاح باشد، در این صورت این وضعیت بتدریج موجب اختلال در نظم اجتماعی خواهد شد. یافته های پژوهش های مورد اشاره در این مقاله نشان می دهد که اینترنت بواسطه ارائه مجموعه گسترده ای از اطلاعات، دامنه تجارب و فرصت های مخاطبان خود را بسط

می‌دهد، قدرت تخیل آنها را تقویت می‌کند و آنان را به نحو روز افزونی قادر می‌سازد تا خود را در زمان و مکانی دیگر مشاهده نمایند. طبیعی است این وضعیت موجب یادگیری‌های فرهنگی تازه می‌شود و آمیزش سبک‌های فکری و رفتاری متفاوت را به همراه می‌آورد. از این جهت می‌توان گفت استفاده از اینترنت ملازم شیوه جدیدی از جامعه پذیری است. اطلاعات بدست آمده نشان داد که جوانان در خلال بهره‌مندی از اینترنت در برخی ابعاد ارزشی از والدین خود متفاوت شده‌اند. اما برخی متفکران ایرانی معتقد هستند پایداری وابستگی عاطفی درون خانواده، و وجود تجربه‌های مشترک باعث می‌شود زمینه‌های همگرایی و تفاهم متقابل بین دو نسل همچنان محفوظ بماند (آزاد ارمکی، ۱۳۸۶: ۶۶ و ذکایی، ۱۳۸۸: ۴۶). بنابراین، انتظار نمی‌رود تفاوت‌های موجود به انقطاع و تضاد نسلی منتهی شود.

از طرف دیگر اطلاعات بدست آمده بیانگر آن است که استفاده از اینترنت فرایند جذب فرهنگ مدرن را تسهیل کرده است. این فرایند هرچند تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر سازمان فکری افراد گذاشته، اما لزوماً معادل بی‌اعتباری قواعد فرهنگ بومی نیست، زیرا پابندی جوانان به ارزش‌های اخلاقی جامعه از بین نرفته است. افزون بر این ارتباط با اینترنت در اتخاذ سبک منعطف‌تر، استدلالی‌تر و تکثرگرایانه‌تر دینداری تأثیر داشته، اما نشانه‌ای از تزلزل در دینداری مشاهده نشده است، حتی نتیجه یک تحقیق به این امر اشاره داشت که نوع استفاده از اینترنت تابع میزان و سطح دینداری کاربران آن است.

در بررسی سطوح مختلف هویت مشخص شد که بهره‌گیری از اینترنت در سطح فردی، برخی اختلال‌های شخصیت را تعدیل می‌نماید. در سطح اجتماعی نیز بهره‌گیری از اینترنت موجب همسانی با هویت مدرن شده اما این وضعیت شدت هویت ملی افراد را کاهش نداده است. ممکن است «پایداری و ثبات هویت ملی به این دلیل باشد که هویت ملی درمقابل دیگر شکل‌های هویت قدرت خاصی دارد و امروزه تنها دلیل منطقی همبستگی سیاسی است و مانع پیدایش یک هویت جهان وطنی می‌شود، حتی اگر به این صورت باشد که آنها تخیل فرهنگی مردم را تا حد تعریف افق‌های آن مجذوب خویش سازند» (تاملینسون، ۱۳۸۱: ۶۱۴۴).

برخلاف نگرانی‌های موجود، تعامل با اینترنت موجب انزوای اجتماعی نشده بلکه سپهر ارتباطات افراد را گسترش داده و مقوم سرمایه اجتماعی آنها شده است. به نظر می‌رسد

استفاده از اینترنت بیش از آنکه میزان ارتباط اجتماعی را تغییر داده باشد، نوع و سبک آن را دگرگون کرده است. به این معنا که تعامل های مبتنی بر ویژگی های انتسابی مانند سن، جنسیت، نژاد و قومیت را به سمت تعامل های مبتنی بر ویژگی های اکتسابی نظیر سبک زندگی، هنجارهای مشترک و علائق داوطلبانه سوق داده است.

بخاطر محدودیت های روش شناسانه که پیش از این به آن اشاره شد، لازم است هنگام تحلیل اطلاعات، جانب احتیاط را رعایت نمود. با وصف این، به نظر می رسد اطلاعات این مقاله از بروز برخی تغییرات اجتماعی - فرهنگی در بین نسل جوان حکایت می کند و این امر با نتایج تحقیق منتظر قائم و شاقاسمی هماهنگ است. به نظر می رسد «جوانان ایرانی همگام با جوانان جوامع دیگر در حال تجربه یک دوره نوین زندگی هستند و سعی دارند تا با اقتباس از فرهنگ های دیگر و تلفیق آن با عناصر داخلی از قافله عقب نمانند» (شهابی، ۱۳۸۷: ۱۰۵).

اما این فرایند هنوز به تعارض معنادار میان جوانان و شالوده های فرهنگی - اجتماعی جامعه منتهی نشده است. شاید این وضعیت از تعاملی بودن رابطه میان انسان و رسانه سرچشمه گرفته باشد. لازم است انسان را به عنوان یک سیستم باز در نظر گرفت، دستگامی آکنده از ارزش های متعین که ظرفیتی ظاهراً نامتناهی برای سازگاری با شرایط متغیر و دگرگونی وضعیت های مختلف دارد. «کاستلز معتقد است رسانه به تنهایی نمی تواند رفتار را شکل دهد، زیرا افراد آگاهانه یا ناخودآگاه پیام های رسانه ها را درک و پردازش می کنند و تأثیری را که فرستندگان پیام در نظر داشته اند، تغییر می دهند» (کاستلز، ۱۳۸۲: ۳۹۱).

حتی اگر تصور شود که اینترنت آثار ناموجهی برای نظم اجتماعی دارد، از طریق سیاست های محدود سازی نمی توان این آثار را محو نمود، زیرا امکان دور زدن این سیاست ها همچنان وجود دارد. در عوض، بواسطه افزایش آگاهی های عمومی، تقویت تفکر انتقادی و رشد تعهد اجتماعی می توان ضریب آسیب پذیری را کاهش داد. به این ترتیب کانون کنترل تغییر می یابد و جوانان از چنان قابلیت برخوردار خواهند شد که هنگام رویارویی با دنیاهای فرهنگی - اجتماعی جدید به شکلی منفعلانه از آن تأثیر نپذیرند.

«دردورانی که جهانی شدن با جنبه های مختلفش همه ابعاد فعالیت انسان را تحت تأثیر قرار داده، یکی از مؤثرترین شیوه ها برای جلوگیری از تبعات نامطلوب آن استفاده از ابزار گفتگو است. به این معنا که در جهان پیوسته در حال تغییر و در شرایطی که برای مواجهه با

رخدادهای نوین، نقشه راهی از پیش تعیین شده وجود ندارد، حضور در عرصه عمومی و مشارکت در شبکه‌های گفتگو می‌تواند چراغ عقلانیت و اخلاق را برای نمایاندن حقیقت روشن نگاه دارد» (پایا، ۱۳۸۷: ۴۹).

منابع:

- آزاد ارمکی تقی (۱۳۸۶) فرایند تغییر نسلی بررسی فراتحلیلی در ایران، فصلنامه جوانان و مناسبات نسلی، شماره ۱، ص: ۴۱-۶۸.
- الماسی مسعود، یوسف محمدی و مریم الماسی (۱۳۸۵) بررسی رابطه استفاده از اینترنت و هویت اجتماعی دختران دانشجو: مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام، مجموعه مقالات همایش زنان و اینترنت در هزاره سوم.
- بوربور حسین بیگی مریم (۱۳۸۳) بررسی رابطه اینترنت و شکاف ارزش ها در بین دو نسل (مطالعه بر روی کلیه دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه تهران و والدین آنها)، پایان نامه کارشناسی ارشد ارتباطات اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- پاشایی فاطمه، علیرضا نیکبخت نصرآبادی و خسرو توکل (۱۳۸۷) تجربه جوانان از زندگی با اینترنت: مطالعه کیفی، مجله علوم رفتاری، دوره ۲، شماره ۴، ص: ۳۳۳-۳۳۷.
- پاک سرشت سلیمان و حسین نوری نیا (۱۳۸۶) بررسی پیامدهای کاربرد فراغتی اینترنت بر رفتارهای فراغتی جوانان تهرانی، فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، شماره ۱۰، ص: ۵۱-۷۸.
- پایا علی (۱۳۸۷) ضرورت گفتگو در میان نخبگان، ماهنامه پژوهشی، سیاسی و اجتماعی آیین، شماره ۱۶، ص: ۴۸-۵۳.
- تامپسون جان بروکشایر (۱۳۷۹) رسانه ها و نوگرایی، علی ایشاری کسمایی تهران: موسسه انتشاراتی روزنامه ایران.
- تامپلسون جان (۱۳۸۱) جهانی شدن و فرهنگ، ترجمه محسن حکیمی، تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی.
- ترنر برایان (۱۳۸۸) فضیلت جهانشمول: در باب دین در عصر جهانی، ترجمه هاله لاجوردی، ارغنون: مجموعه مقالات جهانی شدن، شماره ۲۴، ص: ۳۸۰-۳۵۳.
- جلیلی فیروزی شقایق (۱۳۸۵) بررسی تأثیر حضور در گروه های دینی مجازی بر شکل

- گیری هویت دینی کاربران جوان، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- جوادی علی محمد (۱۳۸۳) بررسی میزان و نوع استفاده از اینترنت و تأثیر آن بر ارزشهای خانواده، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- جوهری فاطمه و لیلای باقری (۱۳۸۶) تأثیر استفاده از اینترنت بر سرمایه اجتماعی و انسانی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ویژه نامه شماره ۴ علوم اجتماعی، سال پانزدهم، شماره ۵۸-۵۹، ص: ۶۶-۳۵.
- چلبی مسعود (۱۳۷۵) جامعه شناسی نظم: تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی، تهران: نشرنی.
- حاجی میری فاطمه (۱۳۸۶) میزان استفاده از فضای مجازی بین دانشجویان و تأثیر آن بر مناسبات اجتماعی دانشجویان دانشگاه تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی، دانشگاه تهران.
- خطیبی جعفری فاخره (۱۳۸۴) هویت مدرن و فضای مجازی: بررسی رابطه حضور در فضای مجازی و شکل گیری هویت مدرن در بین کاربران جوان ایرانی، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- دوران بهزاد (۱۳۸۱) تأثیر فضای سایبرنتیک بر هویت اجتماعی، پایان نامه دکترای جامعه شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.
- ذکایی محمد سعید (۱۳۸۸) فرهنگ گذار و الزامات آن برای روابط بین نسلی، دوفصلنامه پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، شماره ۲، ص: ۴۸-۲۹.
- رابینگتن ارل، مارتین و اینبرگ (۱۳۸۳) رویکردهای نظری هفتگانه در بررسی مسائل اجتماعی، ترجمه رحمت اله صدیق سروستانی، تهران: دانشگاه تهران.
- ربیعی علی و احسان شاقاسمی (۱۳۸۸) آسیب شناسی فردی و اجتماعی روابط مجازی در ایران: یک رویکرد کیفی، رفاه اجتماعی، شماره ۳۴، ص: ۳۲-۱۱.
- ساروخانی باقر و اسداله بابایی فرد (۱۳۸۷) اینترنت جهانی شدن و هویت فرهنگی در ایران، فصلنامه مطالعات فرهنگی، شماره ۱۳، ص: ۱۷۴-۱۴۵.
- سراج زاده سید حسین و مینا بابایی (۱۳۸۸) نقض هنجارهای فرهنگ رسمی و سنتی و دلالت های مقاومتی آن، نامه علوم اجتماعی شماره ۳۶، دوره ۱۷.

- سلیمی عظیمه، بهرام جوکار و روشنگر نیک پور (۱۳۸۸) ارتباطات اینترنتی در زندگی: بررسی نقش ادراک حمایت اجتماعی و احساس تنهایی در استفاده از اینترنت، مجله دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه الزهراء .
- سهرابی حقیقت محمد هادی (۱۳۸۵) بررسی اثرات استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی، در میان کاربران کافی نت های تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.
- شارع پور محمود و غلامرضا خوش فر (۱۳۸۱) رابطه سرمایه فرهنگی با هویت اجتماعی جوانان مطالعه موردی شهر تهران، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۰، ص: ۱۴۷-۱۳۳.
- شهابی محمود، محمد سعید ذکایی و علیرضا فرخی (۱۳۸۷) تعلق به خرده فرهنگ جوانان در شهر تهران، فصلنامه مطالعات جوانان، شماره ۱۲، ص: ۹۱-۱۰۸.
- فاضلی نعمت اله (۱۳۸۵) دیجیتالی شدن به سبک ایرانی و ایرانی شدن به سبک دیجیتالی، فصلنامه رسانه، شماره ۳، شماره پیاپی ۶۷، ص: ۴۱-۲۲.
- عاملی سعید رضا (۱۳۸۹) دوجوانی شدن ها و آینده هویت های همزمان، سایت باشگاه اندیشه.
- <http://www.bashgah.net.pages-4034.html>
- عاملی سعید رضا (۱۳۸۸) جهانی شدن ها: مفاهیم و نظریه ها، ارغنون: مجموعه مقالات جهانی شدن، شماره ۲۴، ص: ۵۸-۱.
- عباسی قادی مجتبی، مرتضی خلیلی (۱۳۹۰) تأثیر اینترنت بر هویت ملی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- عباسی قادی مجتبی (۱۳۸۶) «بررسی رابطه استفاده از اینترنت و هویت دینی کاربران»، فصلنامه رسانه، شماره ۶۹، ص: ۲۵ - ۱۰.
- عبدالملکی فاطمه (۱۳۸۶) بررسی معادلات ساختاری بین شخصیت، استفاده از اینترنت و سبک هویت کاربران، پایان نامه کارشناسی ارشد مشاوره، دانشگاه شهید بهشتی.
- کاستلز مانوئل (۱۳۸۲) عصر اطلاعات پایان هزاره اقتصاد، جامعه و فرهنگ، ترجمه احد علیقلیان و افشین خاکباز، ویراستار علی پایا، جلد ۳، تهران: طرح نو.
- کرامتی مقدم رضا (۱۳۸۴) بررسی رابطه میان وابستگی به اینترنت با نظام ارزش افراد در بین دانشجویان کارشناسی ارشد ورودی ۱۳۸۲ دانشگاه شهید بهشتی، پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی، دانشگاه شهید بهشتی.

- کوثری مسعود (۱۳۷۸) جوانان و اینترنت، راهبرد فرهنگ، شماره ۳، ص: ۱۵-۸
لون یوست ون (۱۳۸۸) تکنولوژی رسانه ای از منظری انتقادی، ترجمه بیژن عبدالکریمی،
تهران: همشهری.
- لوزیک دانیلین (۱۳۸۳) نگرشی نو در تحلیل مسائل اجتماعی، ترجمه سعید معیدفر، تهران:
امیرکبیر.
- مرتون رابرت ک. (۱۳۷۶) مشکلات اجتماعی و نظریه جامعه شناختی، ترجمه نوین
تولایی، تهران: امیرکبیر.
- مک کوایل دنیس (۱۳۸۰) مخاطب شناسی، ترجمه مهدی منتظر قائم، تهران: مرکز
مطالعات و تحقیقات رسانه ها.
- مقدس علی اصغر و بیژن خواجه نوری (۱۳۸۴) جهانی شدن و تغییر هویت اجتماعی زنان:
بررسی موردی در دو شهر شیراز و استهبان، مجله مطالعات زنان، سال ۳، شماره ۷، ص:
۳۲-۵.
- منتظر قائم مهدی و احسان شاقاسمی (۱۳۸۷) اینترنت و تغییر اجتماعی در ایران: نگاهی فرا
تحلیلی با تأکید بر جوانان، مجله جامعه شناسی ایران، دوره نهم، شماره ۴ و ۳، ص:
۱۱۹-۸۹.
- مهدی زاده شراره و الهه عبداللهی (۱۳۸۶) بررسی جامعه شناختی روز ولنتاین در میان
جوانان تهران، فصلنامه مطالعات جوانان، شماره ۱۱-۱۰، ص: ۹۷-۱۱۰.
- مید مارگارت (۱۳۸۵) فرهنگ و تعهد: پژوهشی درباره شکاف نسل ها، عبدالعلی
دستغیب، شیراز: انتشارات نوید.
- نجفی نرگس (۱۳۸۳) تخمین تابع تقاضای اینترنت خانوارها در شهر تهران، به راهنمایی
دکتر مجید صباغ کرمانی، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم اقتصادی، دانشگاه
تربیت مدرس.
- ویندال سون، بنوسیگنایزرو جین اولسون (۱۳۷۶) کاربرد نظریه های ارتباطات: مقدمه ای بر
ارتباطات برنامه ریزی شده، علیرضا دهقان، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها.
- هوور استوارت (۱۳۸۸) دین در عصر رسانه، علی عامری مهابادی، فتاح محمدی و اسماعیل
اسفندیاری، تهران: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما.
- Bryant Jennings & Mary Beth Oliver (2009) Media Effects Advances in
Theory and Research, Routledge: New York & London.

- Cantoni Lorenzo & Stefano Tardini (2006) Internet, UK: Routledge.
- Kung Lucy, Robert G. Picard & Ruth Towse (2008) The Internet and the Mass Media, London: Sage.
- Lauer Robert H. & Lauer Jeanethe C.(2002) Social Problems & the Quality of Life, United States of America: McGraw-Hill.
- Mohammadi Annable Sreberny (1993) The Global and the Local in International Communications, in Mass Media and Society, Ed: James Curran, Michael Gurevitch, UK: Edward Arnold Pub. P:129-136.
- McLeon Jack M., Gerald M. Kosicki & Zhongdang Pan (2006) On Understanding and Misundrestading Media Effects, in Mass Media and Society, Ed: James Curran, Michael Gurevitch, UK: Edward Arnold Pub,P:235-258.